

A névanyag alig mutat különbséget más, eddig vizsgált magyar vidék XV--XVI. századi névanyagához képest. Talán a névdivat később jutott ide, mint a belső vagy akár a déli területekre.

HAJDÚ MIHÁLY

IDEGEN CSALÁDNEVEK MAGYAROSODÁSA A KAPOV VÖLGYÉBEN

Hazánkban a hivatalos névváltoztatás a 19. században kezdődött, s bizonyos időszakokban hatalmas méreteket öltött. A témával foglalkozó irodalom sokszor számszerűleg is közli az adatokat, így 1898-ban SIMONYI ZSIGMOND szerint 6722 névmagyarosítás volt /Nyr. XLVI; 201--5./ LENGYEL ZOLTÁN pedig 1848--1905 között gyűjtötte össze, hogy milyen sok -- 46718 -- személy vett fel új családnevet /Magyar névkönyv, Bp. 1917./. Többen foglalkoztak a családnév-változtatás okaival és a vele kapcsolatos névesztétikai kérdésekkel is. /Benkő Loránd, Lőrincze Lajos, Mikesy Sándor stb./. Az okok közül most csupán egyet kívánok kiemelni, az idegen eredetű nevek magyarra való helyettesítését. BENKŐ LORÁND írja tanulmányában: „A népmozgalmak, bevándorlások, felszívódások következtében a magyar nyelvterület családnév-anyaga különösen az utóbbi két-három század folyamán rohamosan telítődött idegen eredetű nevekkal.” /Magyarosan, XVII, 2. 42./ Ez jellemző az általam vizsgált területen is, a K a p o s v ö l g y é b e n . /24 község Kaposfőtől Attaláig/. A bevándorlók között főleg két népcsoport a jellemző; a németiség és a szlávosság. A letelepülő németek zárt közösséget alkottak, azaz teljes falvakat népesítettek be /Kaposhomok, Kercseliget, Szomajom -- ma Kaposfő --, Rákópuszta stb./, kisebb hányaduk más, magyarul lakta községekben szóródott szét. A Somogyba érkező szlávok letelepülése nem így történt. A 18--19. századi családnevek azt bizonyítják, hogy elszórtan, minden magyar faluban megtaláljuk őket. Megfigyelésem szerint a jelenleg Kaposvárhoz tartozó Toponár községben fordul elő a legtöbb szláv eredetű családnév. Az okok

kutatása, keresése nem célom, mégis egyet biztosan kiemelhetek, hisz névtanilag bizonyítható. Az itt letelepülő családok, egyének különböző szláv területekről érkeztek: a délszlávok közül legtöbb a horvát, kevesebb a szerb eredetű; a nyugati szlávokat főként a szlovákok képviselik, de találunk lengyel és cseh vezetéknevet is. A Kapos-völgyben a tömeges névmagyarosítás a 20. század első felében figyelhető meg, főként a német ajkú falvakban. E nagyméretű névváltoztatásnak nem érzelmi, névesztétikai motivációi voltak elsősorban, hanem politikai okai.

Az idegen eredetű családneveket azonban nem minden esetben kellett mesterséges névváltoztatással magyarosítani. Bonyos objektív körülmények hatására egyes szláv és német vezetéknevek elmagyarosodtak, azaz olyan hangalakot és írásképet kaptak vagy vettek fel, amellyel már beilleszkedhettek a magyar családnévrendszerbe. Ezt a részben spontán, részben egy közösség vagy egyén által elősegített folyamatot nevezem n é v m a g y a r o s o d á s n a k.

Magára a jelenségre az egyik anyakönyvi bejegyzés hívta fel először a figyelmemet a Bajnovics, szláv eredetű névvel kapcsolatban. A tászári katolikus plébánia 19. század végi anyakönyveiben a megjegyzés rovatban található, hogy Zimányban a Bajna családnevet magyar királyi belügyminiszteri engedéllyel az eredeti Bajnovicsra változtatták /iratszám, keltezés, bejegyezve a veszprémi püspökségnél stb./. A bejegyzés megtalálható a keresztelési, halálozási anyakönyvben is, nemcsak az illetőnél, hanem gyermekei neve mellett is. Később ilyen névrövidülést figyeltem meg a Zsalakovics > Zsalakó, Sinkovics > Sinkó stb. nevek esetében, valamint a német nevek írásképeinek magyaros változatainál is.

Mi okozhatta ezeknek az idegen eredetű neveknek a változását? Ismert jelenség, hogy egy-egy közösség szívesen lerövidíti azokat a családneveket, amelyeket túl hosszúnak talál /l. diákok, sportolók esetében/. Ez a névalak, névvariáns nem elmarasztaló, így nemzedékeken át öröklődhet. Végül a felnövő gyerek, mindig ezt az alakot hallva, családneveként használja. Hogy

Hogy kerülhetett be ez a forma a maga idejében hivatalosnak számító egyházi anyakönyvekbe? A gyermeket kereszttelésre vivő bába és keresztszülő — mivel mindig így hallotta említeni, s maga is így nevezte a családot — ezt a megcsonkított családnevet diktálta be a plébánosnak. Ugyanilyen helyzetben lehetett a legtöbbször más vidékről, faluból ideköltöző pap is, aki nem ismerve az illető családfáját, a nevet elfogadta és anyakönyvezte. Ezen elírások legtöbbször csak akkor derültek ki, amikor a gyermek felnőve születési anyakönyvi másolatot kért a katonasága vagy más helységben történő házasságkötése előtt. S amint látjuk, volt olyan eredetileg Bajnovics nevű egyén, aki nem nyugodott bele nevének ilyenfajta megváltoztatásába.

Néha maguk a plébánosok is önkényesen elősegítették ezt a folyamatot. Főként a 19. századi névváltoztatási mozgalom, valamint a reformkor és a szabadságharc után kiteljesedő magyarságtudat táplálta is ennek lehetőségét. Természetesen csak bizonyos neveknel lehetett ezt a megoldást választani. Itt olyan családnevek jöhetnek számításba, amelyeknek töve magyar, de szláv képzőt vett fel, pl.: Mártonics, Kovácsics, Gasparác stb. Mint az egyik gyűjtőhelyem plébánosa elmondta, ilyen esetekben „egy tollvonással” keletkeztek a magyar családnevek, s az előzőkből Márton, Kovács, Gáspár lett.

A német eredetű családneveknél más jelenségeket figyelhetünk meg. Ha a név eredeti írásképe és ejtése között különbség van, de az ejtett változat véletlenül egybeesik egy magyar szóval, akkor később mintegy magyar névként kezelik, s az anyakönyvi bejegyzése is a magyar helyesírásnak megfelelően történik /Deer > Dér, Haas > Ház, Langh > Láng stb./ Teljesen véletlen egybeesést mutat az Eger /cseh helynévből keletkezett német családnév/, a Sicker ~ Siker /< ném. 'léc, kerítés'/ stb. A családnevek közt több keresztnévi eredetűt találunk, s mivel ezek a magyar utónévrendszerbe is beépültek, némi változtatással vagy anélkül magyarosodtak. Ilyenek: Bencz /< Benedictus/ > Bencze, Jacob /feleség esetén Jacobin/ > Jakab, Wencel < /Wenceslaw/ > Vencel, Wincz /< Vinceus/ > Vincze stb. Külön emlitem azokat a bizonyítottan német anyanyelvű és származású

egyéneket, akiknek neve olyan közszó, amelyet mint jövevényszót átvettünk: Herczig > Herczeg, Pinter /na asszony: Pinterrin/ > Pintér, Vindl > Vindel. Néha egész kicsi hangtani változás elegendő volt ahhoz, hogy az eredetileg német név a magyarban jelentéssel bírjon, s beilleszkedjék névrendszerünkbe: Haga /ófelnémet/ > Hágó, Kabe / < Gabe/ > Kává, Märcz, Mercz, Marcz / < Merz hónapnév vagy helynév is lehet/ > Märcz, Mayer / < Meier/ > Major, Pájer / ~Bayer/ > Pajor, Pander > Pandur. /Most nem vizsgálok olyan közös előzményeket, mint a Mayer Major esetében. Ugyanis a név a középkori latin major főnév származéka./

Az általam összegyűjtött magyarosodott, de valójában idegen eredetű családneveket nagyjából egy körzet névanyaga alapján állítottam össze. Közülük hat falu a taszári plébániához tartozott. Két községet /Toponár és Kaposkeresztúr/ az előző falvak közelsége, valamint az erős hatás /házasságkötések, áttelepedés stb./ miatt vettem fel. A távolabb eső Kercseliget, amely egyébként eléggé elszigetelt település volt, német lakosságára való tekintettel került a vizsgálatba. A névmagyarosodás egyes nevek esetében lassan ment végbe, másoknál viszont egészen rövid idő alatt történt meg. Ez jól nyomon követhető, hisz a személyneveket közel kétszáz éven át kísértem figyelemmel: 1722-től 1900-ig. Mivel az egyes falvakban sok az egyező családnév, nem tartom fontosnak, hogy minden településnél leírjam az adatokat. Felsorolásom nem teljes, csupán ízelet az egyes falvak névanyagából. A német családnevek etimológiájánál és azonosításánál MAX GOTTSCHALD Deutsche Namenkunde /Berlin, 1971./ családnévtárát használtam fel. A nevek után azt a települést tüntetem fel évszámmal, ahol a név először fordult elő. Ezt követi a megváltozott alak a hely és az idő közlésével.

Szláv eredetű családnevek:

Bajnovics Toponár 1779

Bajna

Taszár 1863

Toponár 1864

Zimány 1889

Gasparác	Kaposhomok 1859	Gáspár	Kaposhomok 1861
Gáspárovcis	Toponár 1797	Gáspár	Toponár 1850
Jankovics	Fonó 1788	Janka	Fonó 1824
		Jankó	Taszár 1828
		Jankó	Baté 1828
Markovics	Toponár 1860	Markó	Toponár 1808
		Márk	Toponár 1881
Radonich	Kercseliget 1865	Radó	Kercseliget 1865
Radovics	Fonó 1783	Radó	Baté 1821
	Zimány 1783	Radó	Orci 1806
Simonovits	Taszár 1797	Simon	Taszár 1801
			Fonó 1803
Sinkovics	Toponár 1794	Sinkó	Toponár 1890
			Baté 1863
Zsalakovics	Zimány 1748	Zsalakó	Zimány 1812
	Taszár 1748		Taszár 1865
	Fonó 1797		Fonó 1873
	Toponár 1854		Toponár 1892
			Kercseliget 1880
			Kaposkeresztúr 1885

Német eredetű családnevek

Bencz	Kercseliget 1782	Bencze	Kercseliget 1884
Both	Kercseliget 1757	Bot/t/	Kercseliget 1801
			Orci 1783
Deer	Kercseliget 1860	Dér	Kercseliget 1878
Eger	Kercseliget 1759	-	-
Haa3	Kercseliget 1778	Ház	Kercseliget 1865
Haszin	1757		
Haga	Kaposhomok 1763	Hágó	Kaposhomok 1785
Hágin	1789		Orci 1785
Harcz	Kaposkeresztúr 1791	-	-
Hertzig	Kercseliget 1762	Herczeg	Kercseliget 1832
Jakab	Kercseliget 1757	-	-
Jacobin	1757		

Kabe	Kercseliget 1757	Kává	Kercseliget 1783
Lang	Kercseliget 1869	Láng	Baté 1849
Lánt	Kaposkeresztúr 1785	Lant	Kaposkeresztúr 1799
Mercz	Kaposhomok 1812	Márcz	Kaposhomok 1856
Märtz	Kercseliget 1767	Márczin	Kercseliget 1844
Mattesz	Kercseliget 1772	Mátés	Kercseliget 1853
		Máté	Kercseliget 1843
Májér	Taszár 1849	Major	Taszár 1879
Mayr	Kercseliget 1775		
Mayer	Kaposhomok 1778		
Meder	Kercseliget 1776		
Pander	Toponár 1825	Pandur	Toponár 1861
	K.keresztúr 1870		K.keresztúr 1871
			K.homok 1851
			Baté 1854
			Kercseliget 1855
Parth	Zimány 1849	Part	
Pinter	K.homok 1755	Pintér	
	K.keresztúr 1776		
Pinterin	K.homok 1776		
Raab	Kercseliget 1781	Rab	Zimány 1797
			Toponár 1827
			Baté 1852
Rein /Rain/	Kercseliget 1801	Rajna	Kercseliget 1868
	K.keresztúr 1848		K.keresztúr 1879
Schwáb	Kercseliget 1812	Sváb	
Siker	K.keresztúr 1856	-	
Taar	Fonó 1796	Tar	Fonó 1813
	K.keresztúr 1796	Tar	K.keresztúr 1835
		Tarr	Toponár 1856
Vendl	Kercseliget 1761	Vendel	Kercseliget 17
	K.keresztúr 1864		K.keresztúr 1865
	Toponár 1810		Taszár 1778
Vincz	Toponár 1775	Vincze	Toponár 1823
	Kercseliget 1784		
Wenczl	Kercseliget 1772	Ventzel	Kercseliget 1802

A leírt német családnevek esetében a magyarosodás nem közvetlenül történt a legtöbb esetben. A két név között számos átmenetet találunk, ami adódhatott a pontatlan ejtésből, az illető plébános magyar helyesírási szokásából, de a német nyelv ismeretének hiányából is. Példaként néhány családnév helyesírási változatait érdemes megfigyelni.

Bott - Botth - Bóth - Boot - Poth - Póth - Both,

Deer - Deér - Der - Derr - Dér,

Kabe - Kábe - Kobe - Kafe - Kaffe - Kave - Káve - Kavé - Kávé,

Mattes - Matez - Mátesz-Mathész - Mátis - Matisz - Mátisz -

Matesz - Mattész - Máttesi-Mates - Mátés stb.

Mivel ilyen sok lehetőség volt az írásra, illetve az ejtésre, a feltételezett torzulások és a magyar névrendszerhez való áthajlásuk, alkalmazkodásuk könnyen elképzelhető.

Az itt bemutatott családnevek egy része olyan tökéletesen igazodott a magyar nevekhez, hogy aki nem ismeri a vidék népeinek származását, eredetét, s nem az első anyakönyvi adatokból követné azokat, egyértelműen magyar eredetűnek hinné /Gáspár, Sinkó, Vincze/. A nevek másik csoportja a véletlen folytán egybeesik valamelyik magyar közszóból keletkezett magyar családnévvel /Dér, Láng, Márcz, Rab, Tar/. Ezek főként német eredetűek, viselőik bevándorolt németek voltak, s a nevek a német családnévtárban megtalálhatók. A harmadik kategóriába azok tartoznak, amelyek a változás során sem lettek magyar vezetéknév, de eredeti hangalakjukhoz képest a magyar nyelvérzék, névszokás már magyarnak fogadja el és kezelheti azokat /Bajna, Zsalakó/. A keresztnévi eredetű családnevek beilleszkedéséről, úgy vélem, nem érdemes szólni, hisz utónévkönyvünkben ma is elfogadott /Gáspár, Márk, Radó, Simon, Jakab, Vencel stb./. Az itt felsorolt példákkal csupán az volt a célom, hogy bizonyítsam, az idegen eredetű családnevek egy kis rétege a századok folyamán alkalmazkodott a magyar nyelv és névtudomány szabályaihoz. Nem kellett őket mesterségesen magyarosítani, viselőik magyar állampolgárrá válásával maguk is magyarosodtak. S hangzásukkal, jelentésükkel vagy éppen anélkül teszik változatossá családneveink rendszerét.

FÜLÖP LÁSZLÓ